

Ірина КОВАЛЬ-ФУЧИЛО

ПОХОРОН НА СЛОБОЖАНЩИНІ

Сушко В.А. Життя нескінченне:
поховальна обрядовість українців
Слобожанщини ХІХ—ХХІ ст. /
В.А. Сушко. — Х. : СПДФО
Бровін О.В., 2012. — 236 с., іл.

Серед провідних наукових тем в українській народознавчій науці на початку ХХІ ст. похоронна обрядовість обіймає важливе місце. У цей час з'явилося кілька монографій і чимало статей про цю ділянку традиційної культури. Йдеться, насамперед, про видання Валентини Конобродської «Поліський поховальний і поминальний обряди: Етнолінгвістичні студії» (Житомир, 2007), книгу львівського дослідника Романа Гузія «З народної танатології: карпатознавчі розсліди» (Львів, 2007), монографію київської фольклористки Оксани Микитенко «Балканослов'янський текст поховального оплакування: прагматика, семантика, етнопоетика» (К., 2010)¹. Вивчення поховальної обрядовості привертає увагу різних фахівців — діалектологів, етнолінгвістів, фольклористів, культурологів, істориків.

Автор рецензованого видання — етнолог, кандидат історичних наук, член Спілки фольклористів та етнологів м. Харкова Валентина Анатоліївна Сушко. Предмет її дослідження — поховально-поминальні обряди, звичаї, вірування українців Слобідської України, а саме «звичаєво-ритуальні реалії, пов'язані з передчуттям та настанням смерті, похороном і вшануванням пам'яті померлого» (с. 6—7). Це перше комплексне дослідження про поховальну обрядовість цього краю. Важливо, що територія дослідження виходить за адміністративні кордони України, — це також етнічні українські землі, які нині входять до складу Російської Федерації. Отже, географічно локус дослідження охоплює історико-етнографічний регіон Слобожанщини: Харківщину, південно-східні райони Сумщини, північні райони Донеччини та Луганщини, а також південь Курщини, Белгородщини та Воронежчини. Автор використовує етнографічний матеріал, зафіксований безпосередньо і на місцях побутування українського етнічного населення, і від переселенців (у межах краю).

Грунтова джерельна база роботи — це опубліковані вітчизняні та іноземні етнографічні студії ХІХ—ХХ століть, матеріали Наукових архівних фондів рукописів і фонозаписів Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Рильського НАН України, Державного архіву Харківської області, матеріали власних польових обстежень автора, здійснених упродовж 1989—1998 та 2001—2006 років у 99 населених пунктах України та Росії.

¹ Детальніше бібліографію цієї галузі див.: Ірина Коваль-Фучило «Бібліографія української похоронної традиції» // mdalekseevsky.narod.ru/biblio-prichit-ukr.html.

Рецензоване дослідження складається зі вступу, трьох розділів і висновків. Перший розділ присвячений історіографії та методології вивчення порушеної проблеми. Тут здійснено детальний огляд літератури із галузі танатології, зокрема роботам етнографічного характеру і вивченню семантики поховально-поминальної обрядовості. Шкода, що пані Валентина не могла скористатися узагальнюючим виданням відомої російської дослідниці Ольги Седакової «Поэтика обряда. Погребальная обрядность восточных и южных славян» (М., 2004), в якому українському матеріалу присвячено багато уваги.

У другому розділі «Світоглядні аспекти української поховальної обрядовості на Слобідській Україні» з'ясовано розуміння і тлумачення феномену смерті в традиційному світогляді, узагальнено різночасові синкретичні народні уявлення про потойбіччя, досліджено чи не найконсервативнішу частину похоронного обряду — комплекс апотропеїчних обрядодій.

Третій розділ «Регіональна специфіка та локальні особливості української поховальної обрядовості на Слобожанщині у ХІХ — на поч. ХХІ ст.» — це дослідження про особливості перебігу основних етапів похоронного обряду, соціовікову стратифікацію обрядовості, атрибути похорону, еволюцію поховально-поминальної звичаєвості краю від 1930-х до 2000-х років. Пропонована структура дослідження Валентини Сушко логічна, науково обґрунтована, тому не викликає зауважень.

Загалом позитивною стороною монографії є внесення в науковий дискурс нових етнографічних даних, насамперед зібраного її автором. Такий матеріал дає змогу виявити локальні, регіональні, загальноукраїнські особливості поховальної обрядовості. Так, локальним звичаєм вважаємо випікання *драбунк* на 40 днів (с. 177—178), використання ялини в обряді (с. 179), існування поховань на городах, у лісопосадках (с. 109), звичай виносити з хати речі, які використовував небіжчик у момент настання смерті (с. 98), звичай кланятися землі, щоб вона

прийняла прах померлого (с. 121). Чимало спільного має слобожанська і поліська похоронна обрядовість. Це звичай цілувати хрест під час відвідин померлого на цвинтарі (с. 81), увага до ложки, якою їв померлий (с. 100; на Чернігівщині у с. Велика Кошелівка Ніжинського р-ну я записала вірування про *негласну ложку*: якщо голосити за померлим і зберігати ложку, якою він їв, то щаститиме в господарстві). Загальноукраїнською є заборона жінкам, які втратили дітей, їсти яблука до Спаса, вірування, що відкриті очі покійника віщують чиюсь швидку смерть (с. 95), звичай закривати двері хати після виносу покійника, розціпати комір сорочки небіжчика, якщо дружина ще планує виходити заміж (с. 101).

Все ж зауважимо, що деякі висновки Валентини Анатоліївни є децю неточними. Так, рушники, на яких опускали труну в могилу, копачі ділили між собою і брали їх не «на згадку» (с. 121), — це ритуальна плата за їхню роботу. Уявлення про потойбіччя різноманітні, синкретичні, часто протирічні. Пані Валентина сама про це зазначає неодноразово, тому дивним є твердження про «дзеркальне відображення» (с. 108) світу померлих щодо світу живих; сумнівним вважаємо твердження про «стійкість поглядів» на трактування «уживаних атрибутів» (с. 182), оскільки, за нашими спостереженнями, більш стійкими вважаємо обрядодії, а їхнє трактування часто відрізняється навіть в одному селі, а то й відсутнє загалом: так роблять, бо так треба зробити. Побажанням для автора є ставити наголоси у словах — народних термінах і назвах (незрозуміло, як правильно читати слово *всьоношна*, *охрести*).

Загалом зазначимо, що монографія Валентини Сушко виконана на високому науковому рівні. Вона оснащена необхідним науковим апаратом, зокрема списком використаних архівних і друкованих джерел, наукової літератури, додатком із записами автора, переліком назв обстежених автором населених пунктів, проілюстрована відповідними світлинами різного часу.